

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКА АКАДЕМІЯ
МУЗИКИ ім. М. ГЛІНКИ**

Кафедра «Вокально-хорового мистецтва»

**СИЛАБУС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Хорове аранжування

напрямок підготовки 025 «Музичне мистецтво»

освітній ступінь бакалавр

**Виконавець
Викладач Пастушенко Н.О.**

**Дніпро
2019**

Опис навчальної дисципліни.

Дисципліна «Хорове аранжування» спрямована на формування сучасної творчої особистості майбутнього фахівця, розвиток практичних умінь і навичок, виконання різноманітних перекладень для різних хорів і вокальних ансамблів на основі знань вокально-тембрових і фактурно-теситурних можливостей хорових партій, стильових та основних логічно-структурних схем перекладень хорових партитур.

Курс спрямовано на формування та розвиток майбутнього фахівця, теоретично та практично підготовленого до художньо-виконавської, учбової та музичної професійної діяльності. При взаємодії між викладачем і студентом відбувається передача та засвоєння знань, умінь і навичок від викладача до студента, а також самостійна та індивідуальна робота студента.

Мета курсу хорового аранжування – навчити мистецтву перекладання хорових і сольних вокальних творів для різних складів хору та вокальних ансамблів, знайомство з різноманітними прийомами хорового письма, розвиток професійно-виконавських якостей диригента. Оволодіння такими навичками необхідно майбутньому хормейстеру у практичній роботі, так як це розширює можливості відбору хорового репертуару.

Одним з головних завдань «Хорового аранжування» є виховання у студентів дбайливого ставлення до особливостей музичного розвитку оригіналу. Чим точніше перекладення відтворить специфіку звучання твору, тим краще виконає воно своє завдання. При створенні перекладень можливо змінювати тональність, фактуру, але мелодія, гармонія, метр, темп, динаміка, форма не змінюється.

Завдання предмета:

- розширення уявлення студентів про предмет «Хорове аранжування», його співвідношення з іншими спеціальними дисциплінами;
- навчання студентів конкретним прийомам і способам перекладення на базі засвоєних теоретичних знань з суміжних предметів: гармонія, сольфеджіо, аналіз музичних творів, хорова література, читання хорових партитур, хоровий клас, хорове виконавство;
- розвинення практичних умінь та навичок;
- формування художньо-образного мислення та творчих здібностей студентів.

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних ECTS – 3	Галузь знань 02 «Культура і мистецтво»	Денна форма навчання; нормативна частина; цикл професійної підготовки
	Спеціальність 025 «Музичне мистецтво»	
Модулів – 4	Спеціалізація «Хорове диригування»	Рік підготовки: 3
Загальна кількість годин – 90		I – II семестри
		Індивідуальні заняття
		33 год.
		Самостійна робота
		57 год.
	Види контролю: поточний контроль – 1 семестр екзамен – 2 семестр	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить для денної форми навчання – 1 : 1,9.

Компетенції

1. Здатність розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;
4. Здатність розуміти базові теоретичні та практичні закономірності музичного мистецтва, усвідомлювати його художньо-естетичну природу.
5. Здатність володіти знанням базової музикознавчої, музично-педагогічної, методичної літератури та нотного репертуару.

Програмні результати навчання.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Хорове аранжування» студент повинен

знати:

- діапазон та виконавські можливості хорових партій академічного хору;
- основні види викладення;
- методику аналізу вокально-хорової партитури;
- історію розвитку хорового аранжування;
- методи та прийоми змінювання хорової фактури, типи хорових ансамблів;
- засоби музичної виразності (мелодія, гармонія, тембр, теситура, регістр, тощо);

- засоби вокально-хорового звуковедення та тембрального зіставлення;

- принципи перекладення для хору із супроводом і без супроводу;
- значення літературного тексту та образний зміст твору;
- правила оформлення хорової партитури;
- музичні стилі.

вміти:

- відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію;

- винаходити оптимальні шляхи вирішення виконавських проблем, відтворювати емоційно-образний зміст музичного твору, створювати художній образ за допомогою комплексу музичних виражальних засобів;

- застосовувати базові теоретичні знання для виконання домашніх завдань;

- обґрунтовувати власну думку щодо дискусійних проблем інтерпретації художнього твору;

- самостійно та вільно орієнтуватися у фактурних особливостях;

- знайти індивідуальний стиль в аранжуванні музичного твору;

- створювати грамотно професійні перекладення хорових, вокальних та інструментальних творів для різних складів хору;

- самостійно приймати художні рішення, вибирати різні засоби та прийоми фактурного матеріалу;

- використовувати у хоровій фактурі різновиди акомпанементу;

- розуміти особливості регістрів для створення художнього образу твору;

- створювати взаємодію між ансамблем та строєм.

володіти:

- володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом;

- виконавською культурою, артистизмом, технічною майстерністю володіння інструментом (голосом) на належному фаховому рівні під час виконавської діяльності;
- класифікацією фактурних особливостей хорового твору;
- знаннями в області вокально-хорової майстерності;
- поняттями стилю, форми, теситури, динаміки, діапазону;
- методами аналізу хорової партитури;
- конкретними технічними прийомами хорового аранжування з урахуванням жанрово-стильових, фактурно-тембрових особливостей твору;
- художнім смаком;
- сучасними музичними стилями, жанрами, манерами вокально-хорового виконавства.

Зміст вимог та репертуарний план з навчальної дисципліни «Хорове аранжування» не може проходити у відриві від інших навчальних дисциплін, зокрема «Гармонія», «Хоровий клас», «Хорознавство». Без чіткого уявлення про межі хорових діапазонів, без розуміння умов, при яких створюється хоровий ансамбль, без знань закономірностей розвитку гармонії неможливо на професійному рівні створити перекладення або аранжування хорового твору.

Методи навчання.

Дисципліна «Хорове аранжування» викладається в формі аудиторних індивідуальних занять.

Навчальна стратегія спрямована на формування нових знань вмінь та навичок і їхній практичній реалізації.

Методи, які використовує викладач у процесі викладання дисципліни:

- словесні (бесіда, пояснення, розповідь);
- наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження);
- практичні (практичні роботи).
- методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- методи контролю та самоконтролю у навчанні;
- бінарні (поєднання теоретичного, наочного, практичного) методи навчання;
- індуктивно-дедукційні, репродуктивні, прагматичні, дослідницькі, проблемні тощо.

Дисципліна розрахована на 2 семестри, включає в себе:

- вступні бесіди;
- викладення тематичного матеріалу, підкрпелений необхідними нотними прикладами;
- письмові завдання у вигляді хорових, вокальних і сольних вокальних творів, які необхідно перекласти для відповідних складів хору;
- матеріал для аналізу, що складається із спеціально підібраних творів, викладених повністю або у вигляді уривків.

В кінці другого семестра проводиться екзамен.

Кожен урок складається із загальнотеоретичних питань, аналізу партитури, основних видів викладу вокально-хорового матеріалу, образного змісту твору, вивчення кращих зразків хорової літератури. Для практичної роботи хорову літературу добирає та планує викладач, але бажано надавати можливість творчої ініціативи студентам. Завдяки чому збагачується їх музична культура, розвивається творчий підхід. Завдання викладача – вміло і тактовно спрямувати творчу ініціативу студентів, що сприяє поглибленому засвоєнню предмета і не суперечить основним вимогам програми.

Вимоги до мінімуму змісту по дисципліні – отримання навичок перекладання народних пісень, хорових та вокальних творів (від редакції до перекладення, викладу в одноголосному і багатоголосому виді). Знання спеціальних термінів і позначень. Оволодіння навичками роботи з одноканальними і багатоканальними партитурами. Уміння використовувати на практиці отримані знання і навички як для індивідуальної, так і колективної творчості.

План роботи із студентом можна будувати таким чином: 1) перевірка та аналіз виконання домашнього завдання (усна відповідь, гра на фортепіано перекладень, аналіз); 2) обговорення нової теми з ілюструванням нового матеріалу; 3) виконання студентом невеликого завдання з даної теми; 4) перевірка та аналіз творчих та самостійних завдань; 5) формування художньо-образного мислення студента, розглядання творчих завдань з

точки зору особистості диригента-інтерпретатора; 6) розробка критерії стильового класифікаційного підходу до хорових творів; 7) окреслювання специфіки аранжування з наукової точки зору; 8) обговорювання хорового твору як інтерпретаційне диригентсько-режисерське рішення; 9) визначення домашнього завдання.

Обговорювати із студентами такі важливі дефініції як:

- хорова концертність – «мислення хором» як універсальним багатоголосим інструментом, в якому людські голоси різного тембрового забарвлення та індивідуальності організуються на основі діалогу, де хорова антифонність відтворюється на рівні драматургії у розгорнутій музичній композиції;

- концертно-хоровий стиль – цілісне музично-художнє явище, де жанровий зміст і стиль поєднуються на рівні принципу концертності з такими його атрибутами, як діалогічність, антифонність, віртуозність, сценічна репрезентативність, свобода форми, які екстраполуються на хорову фактуру, що модифікується в залежності від мовної стилістики та техніки композиторів і виконавців;

- фактурно-хоровий стиль – мобільна система, що виступає як відносно самодостатня у формотворенні та має якість поліпараметровості;

- жанрова форма хорового твору – відносно усталена система композиційно-драматургічних засобів вираження, що мають «нахил» до однієї або декількох асимільованих у ній жанрових моделей, які є одночасно і формами музичної композиції;

- темброва драматургія – сюжетно-образна концепція, що реалізується через прояв драматургічного (сюжетно-подієвого) начала у тембровій палітрі, через підвищення експресивності природного тембрового забарвлення джерела звуку, виявлення виразних властивостей різних сторін тембру, акцентування індивідуального (персоніфікованого змісту) у темброво-фактурному комплексі хорового твору;

- диригентсько-режисерське тлумачення хорového твору: 1) аналіз партитури, тексту, контексту, підтексту хорového твору; 2) активізація творчої фантазії студента, спрямовану на втілення власного задуму щодо виявлення нових ресурсів твору у аранжуванні; 3) лідерську позицію диригента на всіх етапах інтерпретаційного процесу; 4) забезпечення психологічного настрою; 5) остаточну реалізацію свого творчого проекту на основі сценарного плану, який виникає у процесі роботи над твором.

Внаслідок вивчення теоретичного та практичного розділів курсу «Хорове аранжування» студент повинен вільно створювати хорові партитури, враховуючи виконавські можливості різноманітних хорових колективів, вокальних ансамблів і сучасних груп, тобто дитячих, жіночих, чоловічих, камерних, молодіжних, мішаних.

Програма навчальної дисципліни.

Тема 1. Вступ. Теоретичний розділ. Загальні принципи перекладення хорових партитур. Вимоги до студентів щодо засвоєння теоретичних та практичних основ дисципліни. Основи та засоби хорového письма. Хорова фактура, типи фактури. Особливості викладення музичної теми. Поєднання різнотембрових ліній та звучання партій у різних регістрах, динаміці, поліритмія у хорівій фактурі. Голосоведення в хорі.

Прийоми хорového письма: склад хорového твору; включення та виключення голосів зі хорівій звучності; темброво-регістровий контраст; засоби змінювання звукової насиченості хорівій партитури; засоби імітації інструментального супроводу; хорова «інструментовка».

Значення літературного тексту у хорівому творі. Підтекстовка хорівих партій при аранжуванні творів гомофонно-гармонічного та акордового

складів, вокальних творів, при ускладненні фактури, зміні ритмічного малюнка. Врахування художніх особливостей тексту та його змісту.

Значення тональності твору для загального характеру звучання та виразності виконання, тональні «зручності» для хору, теситурна напруженість.

Типи аранжування хорових партитур. Строге та вільне. Обробка народних мелодій для хору. Гармонізація мелодії. Переробка запозиченого музичного матеріалу: включення теми у новий стилістичний контекст, поєднання декількох запозичених тем, різноманітних жанрів та стилів у одному творі, створення авторського тексту. Створення самостійної авторської композиції.

Тема 2. Перекладення однорідних хорових партитур з одного хорового складу на інший. Перекладання з жіночого хору на чоловічий хор без зміни кількості голосів, зі спрощенням фактури, з ускладненням фактури, переміщення чоловічих хорових партій на октаву вниз, вживання транспонування при перекладенні для вокально-хорової зручності. Перекладення з чоловічого хору на жіночий хор.

Тема 3. Хорова фактура як репрезентант хорового стилю, параметри фактури. Значення фактури при перекладенні. Гармонічна, гомофонно-гармонічна, поліфонічна фактури. Спрощення фактури. Ускладнення фактури. Врахування при перекладенні: 1) колективно-голосового інтонування; 2) рівнопотенційності голосів-партій, що визначає

поліфонічність фактури; 3) ускладнення фактурного малюнку; 4) охоплення голосами значних за обсягом теситурних зон; 5) різних форм мовленнєвого інтонування і спеціальних прийомів невокального походження; 6) тембрів голосів хору; 7) наявності у побудові звучання спеціальних прийомів просторової локалізації; 8) спеціальних артикуляційних прийомів; 9) імпровізаційності.

Тема 4. Аранжування з допомогою транспозиції без зміни фактури.

1) Перекладення мішаного чотириголосного хору на однорідний жіночий і чоловічий хор. Користуючись способом транспозиції, треба звернути увагу на діапазон твору, теситурні умови хорових партій, ступінь використання теситурно-регістрових умов, фактурний виклад (бажано гомофонно-гармонічна фактура), вибір зручної тональності.

C ___ T₁
A ___ T₂
T ___ B₁
B ___ B₂

C ___ C₁
A ___ C₂
T ___ A₁
B ___ A₂

2) Перекладення однорідного чотириголосного хору на мішаний хор. Тісне та широке гармонічне розташування, подвоєння голосів при аранжуванні.

T₁ ___ C
T₂ ___ A
B₁ ___ T
B₂ ___ B

C₁ ___ C
C₂ ___ A
A₁ ___ T
A₂ ___ B

Тема 5. Аранжування з допомогою переміщення середніх голосів.

Основний спосіб перекладення мішаного чотириголосного хору на однорідний з допомогою переміщення середніх голосів передбачає перехід із широкого гармонічного розташування у тісне при збереженні тональності. Цей засіб найбільш зручний, якщо голоса однорідного хору мають тісне розташування. При широкому або мішаному розташуванні голосів треба враховувати небажані розриви між хоровими партіями.

$$\begin{array}{l} C _ _ T_1 \\ A _ _ B_1 \\ T _ _ T_2 \\ B _ _ B_2 \end{array}$$
$$\begin{array}{l} C _ _ C_1 \\ A _ _ A_1 \\ T _ _ C_2 \\ B _ _ A_2 \end{array}$$

При перекладенні чотириголосного однорідного хору на мішаний з допомогою переміщення середніх голосів передбачає перехід із тісного гармонічного розташування у широке. Внаслідок перекладення діапазон твору розширюється на октаву.

$$\begin{array}{l} T_1 _ _ C \\ T_2 _ _ T \\ B_1 _ _ A \\ B_2 _ _ B \end{array}$$
$$\begin{array}{l} C_1 _ _ C \\ C_2 _ _ T \\ A_1 _ _ A \\ A_2 _ _ B \end{array}$$

Тема 6. Аранжування зі спрощенням фактури. При спрощенні хорової фактури зменшується кількість голосів. Можна спрощувати гармонію, якщо ці спрощення не змінять характер твору, при наявності подвоєння чи дублювання. Можливість виключення нездвоєнних звуків, які є акордовими та не належать мелодії. Недоцільність перекладення зі спрощенням поліфонічної фактури. Збереження основних мелодійних ліній. Пропуски окремих звуків в акордах, які містяться на слабких долях, пропуск тону в гармонічній фактурі, який повторений в іншому голосі, або нехарактерний звук акорду. Основне правило – не порушити принципи голосоведення, природнього розташування голосів, не зламати мелодичну лінію партії. Перекладення з ускладненням фактури.

Тема 7. Мішаний тип (комбінований) аранжування. Включає в собі як всі попередні способи перекладення, так і нові прийоми. При переході від одного способу до іншого, комбінуючи їх, важливо не порушити голосоведення, мелодичні лінії, не допустити розриву фраз тощо. Мелодію треба проводити в одному голосі, побічні інтонаційні структури повинні бути заокруглені, завершені. Найбільш зручним вважається каденція, пауза, унісонний виклад.

Тема 8. Аранжування камерно-вокальних творів для хору.

Аранжування можна поділити на два види: хор з супроводом і хор а cappella. Перекладення: для хору без соліста; для хору з солістом; для дуету, тріо з хором; для соліста з хором зі збереженням акомпанементу; для дуету з хором а cappella; для хору без соліста з полегшенням акомпанементу або для соліста й хору а cappella з ускладненою хоровою фактурою. Зміна верхнього голосу супроводу по вокальному голосу.

Важлива роль акомпанементу у перекладенні. В перекладеннях камерно-вокальних творів для хору а cappella потрібно весь музичний матеріал перенести в хорові партії для збереження повноцінного звучання. Використання не надто складної інструментальної фактури. Аналіз функцій акомпанементу. Підтекстовка систематизована, заокруглена, уникати текстового хаосу.

Тема 9. Аранжування інструментальних творів для хору.

Аранжування оригінальне або близьке до оригіналу. Виконується без тексту або підтекстовується. Текст відповідає характеру музики, епосі, у яку вона створювалась. Найзручнішим для перекладення буде той інструментальний твір, який близький за діапазоном і фактурою хору. Спрощення фактури., перенесення окремих місць у зручну теситуру.

Структура навчальної дисципліни:

Назви тем	Кількість годин		
	Усього	у тому числі	
		Індив.	Сам.роб.
Семестр 1.			
Тема 1. Вступ. Теоретичний розділ.	10	3	7
Тема 2. Перекладення однорідних хорових партитур з одного хорового складу на інший.	5	2	3
Тема 3. Хорова фактура як репрезентант хорового стилю, параметри фактури.	5	2	3
Тема 4. Аранжування з допомогою транспозиції без зміни фактури.	10	4	6
Тема 5. Аранжування з допомогою переміщення середніх голосів.	10	4	6
Разом – Семестр 1	40	15	25
Тема 6. Аранжування зі спрощенням фактури.	11	4	7
Тема 7. Мішаний тип (комбінований) аранжування.	13	4	9
Тема 8. Аранжування камерно-вокальних творів для хору.	13	5	8
Тема 9. Аранжування інструментальних творів для хору.	13	5	8
Разом – Семестр 2	50	18	32
Усього годин	90	33	57

**Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни та
самостійної роботи студентів.**

Курс «Хорове аранжування» спрямований на формування та розвиток спеціалістів, теоретично та практично підготовлених до художньо-виконавської, учбової та музичної професійної діяльності.

Навчальна дисципліна розподіляється на 2 семестри, в кінці 1 семестру проводиться поточний контроль, в кінці другого – екзамен. Кожен модуль починається з вступної бесіди, в якій обговорюються загальнотеоретичні питання, звертається увага на аналіз партитури, основні види викладу вокально-хорового матеріалу, образний зміст твору, вивчення кращих зразків хорової літератури.

Внаслідок вивчення теоретичного розділу курсу «Хорове аранжування» студент повинен вільно створювати хорові партитури, враховуючи виконавські можливості різноманітних хорових колективів, вокальних ансамблів і сучасних груп, тобто дитячих, жіночих, чоловічих, камерних, молодіжних, мішаних.

Форма навчання – індивідуальна. Кожне заняття включає перевірку та аналіз викладачем творчого домашнього завдання, виявляє позитивні моменти в роботі, виправляє недоліки, пояснює. Ця частина навчальної дисципліни включає виконання домашніх завдань, аранжування невеликих

фрагментів з хорових мініатюр по темі на уроці під керівництвом викладача, а також підготовку самостійно виконаної письмової роботи з перекладу вокально-хорових та інструментальних партитур, виконання редакції пропонованої хорової партитури, створення самостійного хорового твору, враховуючи специфіку хорових колективів. Для більш кращого засвоєння предмету потрібно поєднувати письмові завдання з аналізом як хорових творів, так і зразків хорових перекладів.

Студент повинен постійно мати нотний зошит, конспект, необхідну літературу. У зв'язку з тим, що програма навчальної дисципліни розташована по ступені зростання постійного ускладнення матеріалу, необхідно, щоб усі завдання студентом виконувались послідовно з відповідністю та натхненням. У залежності від індивідуальної підготовки студента та його успішності можливо варіювати термін вивчення тем курсу, ускладнювати або полегшувати завдання.

Теми семінарських завдань.

Тема 1. Загальні принципи перекладення хорових партитур. Теоретичні та практичні основи дисципліни. Основи, прийоми та засоби хорового письма. Хорова «інструментовка». Значення літературного тексту у хоровому творі. Врахування художніх особливостей тексту та його змісту. Типи аранжування хорових партитур. Володіння принципами аналізу хорових творів та їх інтерпретації.

Тема 2. Визначення місця навчальної дисципліни «Хорове аранжування» серед дисциплін спеціалізації в системі професійної підготовки, мета та завдання курсу, практична спрямованість предмету. Знання структури курсу, розділів тематичного плану.

Тема 3. Перекладання з жіночого хору на чоловічий хор без зміни кількості голосів, зі спрощенням фактури, з ускладненням фактури, вокально-хорова зручність. Перекладання з чоловічого хору на жіночий хор.

Тема 4. Роль хорової фактури, тип фактури. Значення фактури при перекладенні. Гармонічна, гомофонно-гармонічна, поліфонічна фактури. Спрощення фактури. Ускладнення фактури. Обґрунтування значення літературного тексту у хоровому творі, врахування його художніх особливостей.

Тема 5. Перекладення мішаного чотириголосного хору на однорідний жіночий або чоловічий хор. Перекладення однорідного чотириголосного хору на мішаний хор. Тісне та широке гармонічне розташування, подвоєння голосів при аранжуванні.

Тема 6. Основні засоби перекладення мішаного чотириголосного хору на однорідний хор та однорідного чотириголосного хору на мішаний з допомогою переміщення середніх голосів.

Тема 7. Спрощення хорової фактури. Перекладення з ускладненням фактури. Володіння засобами перекладення поліфонічних творів.

Тема 8. Комбінований тип аранжування.

Тема 9. Аранжування камерно-вокальних творів для хору. Важлива роль акомпанементу у перекладенні. Аналіз функцій акомпанементу. Підтекстовка.

Тема 10. Оригінальне або близьке до оригіналу аранжування інструментальних творів для хору.

Тема 11. Колоквіум з предметів «Хорознавство», «Вокально-хорова методика роботи з дітьми», «Методика та практика роботи з хором», «Світова хорова література», «Історія хорового виконавського мистецтва».

Тема 12. Вільне орієнтування у основних літературних джерелах та фундаментальних дослідженнях у галузі «Хорового аранжування».

Завдання для самостійної роботи.

У практичній частині курсу більше уваги приділяється самостійним творчим завданням, внаслідок яких студент повинен вміти перекладати хорові партитури різними засобами та закріплювати навички перекладення шляхом засвоєння основ хорового письма.

Самостійна робота включає:

- створення письмово-творчої домашньої роботи;
- читання партитур з листа;
- складання відповідей на проблемні питання та обґрунтовування власної думки щодо дискусійних проблем інтерпретації художнього твору;
- захист індивідуального творчо-наукового завдання;
- роботу з нотним текстом;
- гру партитури хорового твору, ілюстрацію голосом хорових партій та спів акордів по вертикалі;
- здійснення усного комплексного аналізу хорових творів;
- знаходження індивідуального стилю в аранжуванні музичного твору;
- створення грамотного перекладення хорових, вокальних та інструментальних творів для різних складів хору;

- використання у хорovій фактурі різновиди акомпанементу, розуміння особливостей регістрового і тембрового звучання для створення художнього образу твору;
- вміння створювати взаємодії між хорovим ансамблем та строєм;
- використання дослідницького інструментарію методологічного апарату мистецтвознавства та таких дефініцій як: хорova концертність; концертно-хорovий стиль ; фактурний хорovий стиль; жанрова форма хорovого твору; фактурно-темброва драматургія диригентсько-режисерське тлумачення хорovого твору; театральнo-хорovий твір; аналіз і синтез партитури, текст, контекст, підтекст і «за текст»;
- інтелектуальнo організовану діяльність, спрямовану на розкриття вокальнo-хорovого, літературного та видовищного потенціалу хорovого твору, що аранжують.

Самостійна робота студента складається з:

- ознайомлення з різножанровою хорovою літературою;
- відвідування концертів хорovої музики;
- вивчення та аналізу теоретичного матеріалу;
- прослуховування музичного матеріалу по темі заняття;
- підготовки усного повідомлення за темою;
- вміння працювати з науковою літературою;
- закріплення теоретичних знань на практиці;
- розвитку творчих здібностей, єдності естетичного та ідейного.

Самостійна робота студента пов'язана з:

- практичними та лекційними заняттями;
- опрацюванням обов'язкової та додаткової літератури;
- прослуховуванням і аналізом хорovої музики та читанням хорovої партитури;
- застосуванням теоретичних знань у практичній діяльності;

- вдосконаленням практичних навичок;
- володінням хоровим мистецтвом відповідно до сучасного професійно-виконавського рівня, а також з урахуванням міжпредметних зв'язків з іншими навчальними дисциплінами, зокрема «Хоровий клас», «Хорознавство», «Методика та практика роботи з хором», «Світова хорова література», «Читання хорових партитур», «Історія хорового виконавського мистецтва» та ін.
- індивідуальною науково-дослідницькою роботою (містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень навчальної компетентності).

Самостійні практичні завдання:

- слухання та аналіз перекладень для хору відомих майстрів хорового письма, порівняння з оригіналом;
- аналіз обробок народних пісень та виявлення прийомів аранжування, що застосовані композиторами (на творах М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, Ф. Колесси, К. Стеценка);
- аналіз аранжувань для дитячого хору творів (що написані для однорідного та мішаного хору);
- ознайомлення з перекладеннями сольних вокальних творів з супроводом для дитячого хору;
 - слухання та аналіз інструментальних творів для хору;
- ознайомлення з вільним аранжуванням або редакцію будь-якого хорового твору;
- слухання та аналіз вільних композиторських обробок музичного твору.

Індивідуальні завдання.

Тема 1. Зробити перекладення жіночого хору на чоловічий хор.

Тема 2. Зробити перекладення з двоголосного однорідного хору на чотириголосний мішаний.

Тема 3. Зробити перекладення з триголосного однорідного хору на чотириголосний мішаний.

Тема 4. Зробити аранжування мішаного чотириголосного хору на жіночий хор з допомогою транспозиції без зміни фактури.

Тема 5. Зробити аранжування чотириголосного мішаного хору на чоловічий хор з допомогою транспозиції без зміни фактури.

Тема 6. Зробити перекладення з чотириголосного однорідного хору на чотириголосний мішаний. Аранжування з допомогою транспозиції без зміни фактури.

Тема 7. Зробити перекладення з допомогою переміщення середніх голосів. З однорідного хору на мішаний та навпаки.

Тема 8. Зробити перекладення з багатоголосного мішаного хору на чотириголосний мішаний.

Тема 9. Зробити перекладення з триголосного мішаного хору на чотириголосний однорідний.

Тема 10. Аранжування мішаним (комбінованим) способом. Твори на вибір студента за списком.

Тема 11. Скласти хорові партитури з творів, що написані для голосу з супроводом з прямим перенесенням голосів супроводу у хорову партитуру, зі зміною верхнього голосу супроводу по вокальному голосу, зі збереженням інструментального супроводу.

Тема 12. Аранжування сольного вокального твору на чотириголосну хорову партитуру для різного хорового складу із супроводом акордового та гомофонно-гармонічного складу.

Тема 13. Аранжування сольного вокального твору на триголосну хорову партитуру для різного хорового складу із супроводом різної (гармонічна, ритмічна, мелодична, мішана) акомпанементної фігурації.

Тема 14. Перекласти вокальні твори на двоголосні, триголосні, чотириголосні однорідні хори а capella.

Тема 15. Перекласти вокальні твори на двоголосні, триголосні, неповні мішані, чотириголосні, багатоголосні мішані хори а capella.

Тема 16. Аранжування камерно-вокального твору для хору на вибір студента.

Тема 17. Зробити аранжування інструментальних творів для хору.

Питання та завдання для підсумкового контролю знань та вмінь студентів.

Дисципліна «Хорове аранжування» повинна бути в нерозривному зв'язку з іншими хоровими дисциплінами. Екзаменаційні вимоги передбачають базові знання і практичні навички з аранжування, повне виконання студентом поставлених завдань усіх практичних та теоретичних робіт, засвоєння усього матеріалу з пройдених тем.

Педагогічний контроль здійснюється систематично на кожному занятті в усній та письмовій формі. Перевага надається практичному контролю.

Критерієм теоретичного володіння предметом аранжування є уміння вільно користуватися спеціальною термінологією, хоровою лексикою, знати та володіти предметами «Хорознавство», «Вокально-хорова методика роботи з дітьми», «Методика та практика роботи з хором», «Світова хорова література», «Історія хорового виконавського мистецтва», використовувати нові сучасні методики.

Практичне володіння предметом припускає працю з хоровими та вокальними творами або піснями різного рівня складності (від двоголосного до багатоголосного виконавчого складу, у тому числі зведення в інваріант, редакція, перекладення, самостійний твір), а також уміння працювати із спеціальною літературою з метою отримання професійної інформації.

Поточний контроль знань здійснюється у процесі проведення практичних занять, перевірки опорного конспекту для відповідей по заданим темам, вміння виконання студентами завдань самостійної роботи, проведення індивідуально-консультативної роботи, тощо. Додатковими засобами можуть бути ситуаційні завдання, завдання до роздуму. На кожному уроці обговорюються загальнотеоретичні питання, звертається увага на аналіз партитури, основні види викладу вокально-хорового матеріалу, образний зміст твору, перевіряються домашні завдання з аранжування.

Екзаменаційні вимоги передбачають повне виконання студентом поставлених завдань усіх практичних та теоретичних робіт, засвоєння усього матеріалу з пройдених тем.

У 1 семестрі поточний контроль передбачає виконання завдань відносно теорії та практики складання партитур з пройдених тем.

У 2 семестрі екзаменаційні вимоги складаються:

1. з 4 самостійно виконаних письмових робіт, поданих викладачу за 2 тижні до іспиту: 1) аранжування інструментального твору для хору а cappella; 2) аранжування хорового твору мішаним способом; 3) аранжування камерно-вокального твору для хору із супроводом різної акомпанементної фігурації для мішаного чотириголосного (або багатоголосного) хору; 4) аранжування сучасної композиції для вокального жіночого або мішаного ансамблю а cappella.

2. Відповіді на питання відносно теоретичного та практичного застосування отриманих знань з предмету. Колоквіум.

3. Перекладення запропонованих невеликих уривків з хорових творів.

Оцінка успішності виставляється з урахуванням якості усних відповідей, виконаних студентом домашніх завдань і практичної роботи.

Семінарські завдання:

- загальні принципи перекладення хорових партитур; теоретичні та практичні основи дисципліни. Основи, прийоми та засоби хорового письма. Хорова «інструментовка». Значення літературного тексту у хоровому творі. Врахування художніх особливостей тексту та його змісту. Типи аранжування хорових партитур. Володіння принципами аналізу хорових творів та їх інтерпретації;
- визначення місця навчальної дисципліни «Хорове аранжування» серед дисциплін спеціалізації в системі професійної підготовки, мета та завдання курсу, практична спрямованість предмету. Знання структури курсу, розділів тематичного плану;
- перекладання з жіночого хору на чоловічий хор без зміни кількості голосів, зі спрощенням фактури, з ускладненням фактури, вокально-хорова зручність. Перекладення з чоловічого хору на жіночий хор;
- роль хорової фактури, тип фактури. Значення фактури при перекладенні. Гармонічна, гомофонно-гармонічна, поліфонічна фактури. Спрощення фактури. Ускладнення фактури. Обґрунтування значення літературного тексту у хоровому творі, врахування його художніх особливостей;
- перекладення мішаного чотириголосного хору на однорідний жіночий або чоловічий хор. Перекладення однорідного чотириголосного

хору на мішаний хор. Тісне та широке гармонічне розташування, подвоєння голосів при аранжуванні;

- основні засоби перекладення мішаного чотириголосного хору на однорідний хор та однорідного чотириголосного хору на мішаний з допомогою переміщення середніх голосів;

- спрощення хорової фактури, перекладення з ускладненням фактури; володіння засобами перекладення поліфонічних творів;

- комбінований тип аранжування;

- аранжування камерно-вокальних творів для хору, важлива роль акомпанементу у перекладенні; аналіз функцій акомпанементу; підтекстовка;

- оригінальне або близьке до оригіналу аранжування інструментальних творів для хору;

- колоквіум з предметів «Хорознавство», «Вокально-хорова методика роботи з дітьми», «Методика та практика роботи з хором», «Світова хорова література», «Історія хорового виконавського мистецтва»;

- вільне орієнтування у основних літературних джерелах та фундаментальних дослідженнях у галузі «Хорового аранжування».

Практичні завдання:

Тема 1. Зробити перекладення жіночого хору на чоловічий хор.

Тема 2. Зробити перекладення з двоголосного однорідного хору на чотириголосний мішаний.

Тема 3. Зробити перекладення з триголосного однорідного хору на чотириголосний мішаний.

Тема 4. Зробити аранжування чотириголосного мішаного хору на жіночий хор з допомогою транспозиції без зміни фактури.

Тема 5. Зробити аранжування чотириголосного мішаного хору на чоловічий хор з допомогою транспозиції без зміни фактури.

Тема 6. Зробити перекладення з чотириголосного однорідного хору на чотириголосний мішаний. Аранжування з допомогою транспозиції без зміни фактури.

Тема 7. Зробити перекладення з допомогою переміщення середніх голосів. З однорідного хору на мішаний та навпаки.

Тема 8. Зробити перекладення з багатоголосного мішаного хору на чотириголосний мішаний.

Тема 9. Зробити перекладення з триголосного мішаного хору на чотириголосний однорідний.

Тема 10. Аранжування мішаним (комбінованим) способом. Твори на вибір студента за списком.

Тема 11. Скласти хорові партитури з творів, що написані для голосу з супроводом з прямим перенесенням голосів супроводу у хорову партитуру, зі зміною верхнього голосу супроводу по вокальному голосу, зі збереженням інструментального супроводу.

Тема 12. Аранжування сольного вокального твору на чотириголосну хорову партитуру для різного хорового складу із супроводом акордового та гомофонно-гармонічного складу.

Тема 13. Аранжування сольного вокального твору на триголосну хорову партитуру для різного хорового складу із супроводом різної (гармонічна, ритмічна, мелодична, мішана) акомпанементної фігурації.

Тема 14. Перекласти вокальні твори на двоголосні, триголосні, чотириголосні однорідні хори а cappella.

Тема 15. Перекласти вокальні твори на двоголосні, триголосні, неповні мішані, чотириголосні, багатоголосні мішані хори а cappella.

Тема 16. Аранжування камерно-вокального твору для хору на вибір студента.

Тема 17. Зробити аранжування інструментальних творів для хору.

Самостійні практичні завдання:

- слухання та аналіз перекладень для хору відомих майстрів хорового письма, порівняння з оригіналом;
- аналіз обробок народних пісень та виявлення прийомів аранжування, що застосовані композиторами (на творах М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, Ф. Колесси, К. Стеценка);
- аналіз аранжувань для дитячого хору творів, що написані композиторами для однорідного (чоловічого або жіночого хору) та мішаного хору;
- ознайомлення з перекладеннями сольних вокальних творів з супроводом для дитячого хору;
 - слухання та аналіз інструментальних творів для хору;
- ознайомлення з вільним аранжуванням або редакцію будь-якого хорового твору;
- слухання та аналіз вільних композиторських обробок музичного твору.

Самостійне опрацювання студентами перекладень для будь-якого складу вокальних ансамблей.

Приклади творів:

- укр. нар. пісні «Ой вербо, вербо», «Закувала зозуленька»;
- укр. нар. пісня в обробці Ю. Мейтуса «Подольночка»;
- укр. нар. пісня в обробці А. Гордійчука «Ой у полі верба»;
- муз. А. Кос-Анатольського, сл. І. Франка «Ой ти дівчино з горіха зерня»;
- укр. нар. пісня в обробці С. Батючика «Ой ти жайворонку»;
- укр. нар. пісня в обробці О. Некрасова «Ой виходьте, дівчата»;
- укр. нар. пісня в обробці К. Стеценка «Стелися барвінку»;
- укр. нар. пісня в обробці М. Гобдича «Порізала пальчик»;
- муз. М. Верменича, сл. М. Сингаївського «Чорнобривці»;
- муз. М. Верменича, сл. О. Богачука «Іду я росами».

План для аналізу вокально-хорового твору, що перекладається:

- історико-стилістичний;
- музично-теоретичний;
- вокально-хоровий;
- виконавський.

Методи контролю:

Педагогічний контроль здійснюється систематично на кожному занятті. Перевага надається практичному контролю.

Система контролю: проведення семінарських занять, виконання навчальних та творчих завдань на кожному уроці в усній та письмовій формі.

Самостійна робота: перевірка письмово-творчої роботи, перевірка відповідей на проблемні питання, захист індивідуального творчо-наукового завдання, робота з нотним текстом, виконання хорового твору на інструменті, ілюстрація хорових партій голосом, здійснення комплексного аналізу хорових творів.

Поточний контроль знань здійснюється у процесі проведення практичних занять, перевірки виконання студентами завдань самостійної роботи, проведення індивідуально-консультативної роботи, тощо.

Додатковими засобами можуть бути ситуаційні завдання, завдання до роздуму.

Підсумковий контроль: засвоєння знань студентами згідно вимогам учбового плану.

Методи оцінювання:

- усний, практичний;
- емоційного сприйняття;
- аналіз інтерпретації музичного твору, композиційної цілісності, відчуття стилю та жанру;
- відповідності програмі;
- відповідності використаних прийомів стилю та змісту твору.

Схема нарахування балів

V семестр					VI семестр						
Семестр 1					Семестр 2						
100					100						
										Екзамен	Сума балів
Семестр 1					Семестр 2						
Аудиторні заняття (індивідуальна робота, самостійна робота)											
т.1	т.2	т.3	т.4	т.5	т.6	т.7	т.8	т.9		20	100
10	6	8	8	8	15	15	15	15			
40					60						
100											

Критерії оцінки знань і вмінь:

За національною шкалою	За 100 бальною шкалою	За шкалою ECTS
Відмінно	90 – 100	A

у випадках, коли студент свідомо, чуттєво заглиблено та технічно упевнено виконав увесь художній матеріал, а також розкрив добрі вміння у виконанні інструктивно-технічного матеріалу та навичок читання нот з листа (без попереднього ознайомлення з нотним текстом).

За національною шкалою	За 100 бальною шкалою	За шкалою ECTS
Добре	82 – 89	B

у випадках, коли студент добре знає художньо-навчальний матеріал, але ж виконує його без відповідної даній музиці експресії та емоційного насичення процесу виконавства; студент добре володіє інструктивно-технічним матеріалом та представляє упевненні навички читання нот з листа.

За національною шкалою	За 100 бальною шкалою	За шкалою ECTS
Добре	74 – 81	C

у випадках, коли студент добре виконує художньо-навчальний матеріал, але ж представлення відповідної музики не розкриває її художньо-образного змісту; інструктивно-технічний матеріал та читання нот з листа виконуються з помилками.

За національною шкалою	За 100 бальною шкалою	За шкалою ECTS
Задовільно	64 – 73	D

у випадках, коли студент засвоїв частково, фрагментарно художній матеріал та припускається помилок у тексті виконуваних музичних композицій; виконання інструктивно-технічного матеріалу та читання нот з листа має помилки для певного виду виконавської техніки.

За національною шкалою	За 100 бальною шкалою	За шкалою ECTS
Задовільно	60 – 63	E

у випадках, коли студент втрачає у процесі гри повні фрази виконуваної музичної композиції; представлення інструктивно-технічного матеріалу та читання нот з листа має систематичний характер помилок у різних видах виконавської техніки.

За національною шкалою	За 100 бальною шкалою	За шкалою ECTS
Незадовільно з можливістю повторного складання	35 – 59	FX

у випадках, коли студент ледь виконує художній твір, втрачає у процесі гри цілі речення музичної композиції; інструктивно-технічний матеріал та процес читання нот з листа здійснюється у надзвичайно повільному темпі.

За національною шкалою	За 100 бальною шкалою	За шкалою ECTS
Незадовільно з обов'язковим повторним курсом	0 – 34	F

у випадках, коли студент зовсім не володіє художніми творами та не в змозі виконати інструктивно-технічний матеріал, а також здійснити жодного представлення процесу читання нот з листа.

90-100 балів (за національною шкалою «Відмінно», за шкалою ECTS – «A») виставляється:

- за повну відповідь, володіння значним арсеналом музично-теоретичних знань;

- у випадках, коли студент свідомо, чуттєво заглиблено та технічно упевнено виконав увесь художній матеріал, а також розкрив добрі вміння у виконанні інструктивно-технічного матеріалу та навичок читання нот з листа (без попереднього ознайомлення з нотним текстом);

- коли студент вміє максимально використовувати в практичній діяльності набуті знання й практичні навички з предмету «Хорове аранжування», успішно вирішує всі завдання, які сприяють формуванню музичної культури та професійній направленості майбутнього фахівця;

- за достатньо високий рівень світосприйняття і світовідчуття мистецького мислення;

- за виявлення художньо-інтерпретаційної спрямованості у виконанні творчих завдань.

82 – 89 балів (за національною шкалою «Добре», за шкалою ECTS – «B») виставляється, коли:

- студент володіє навчально-програмним матеріалом у роботі над творчими завданнями, але допускає деякі технічні та термінологічні помилки, не завжди логічно використовує теоретичні знання у практичних завданнях;

- студент добре знає художньо-навчальний матеріал, але ж виконує його без відповідної даній музиці експресії та емоційного насичення;

- студент добре володіє інструктивно-технічним матеріалом та представляє упевненні навички читання нот з листа;

- хорове мислення має стандартний характер, суттєвого вдосконалення потребує система цінностей, здібностей, набутих у процесі навчання;

- не вистачає художньо-інтерпретаційного мислення у процесі виконання творчих завдань.

74 – 81 балів (за національною шкалою «Добре», за шкалою ECTS – «C») виставляється, коли:

- студент має недостатньо сформований рівень знань;
- творчі завдання виконано не повністю, або потребують вдосконалення;
- у виконанні завдань продемонстровано середній рівень методологічної підготовки, володіє незначною частиною теоретичного матеріалу;
- у випадках, коли студент добре виконує художньо-навчальний матеріал, але ж представлення відповідної музики не розкриває її художньо-образного змісту; інструктивно-технічний матеріал та читання нот з листа виконуються з помилками;
- зміст творчих завдань складає труднощі, суттєві помилки у створенні перекладення творів.

64 – 73 балів (за національною шкалою «Задовільно», за шкалою ECTS – «D») виставляється:

- у випадках, коли студент засвоїв фрагментарно теоретичний матеріал та припускається помилок у тексті творчих завдань;
- частково вивчені основні літературні джерела та фундаментальні дослідження у галузі «Хорового аранжування»;
- не до кінця є розуміння основ та засобів хорового письма, володіння принципами аналізу хорових творів та їх інтерпретації;
- не має творчого підходу до самостійних робіт;
- недостатній рівень у виконанні творчих завдань.

60 – 63 балів (за національною шкалою «Задовільно», за шкалою ECTS – «E») виставляється, коли:

- у виконанні завдань продемонстровано слабкий рівень;
- студент не має певних знань з навчально-програмного матеріалу предмету;

- втрачаються у процесі гри повні фрази виконуваної створеної хорової композиції;
- не вивчені основні літературні джерела з дисципліни «Хорове аранжування»;
- представлення інструктивно-технічного матеріалу та читання нот з листа має систематичний характер помилок у різних видах творчо-виконавської техніки;
- поверховий, недосконалий рівень теоретичного матеріалу, допущенні істотні помилки, неохайне оформлення письмової екзаменаційної роботи;
- допущені суттєві помилки при виконанні творчих завдань;
- студент не вміє самостійно зробити аналіз, узагальнити, творчо підійти до вибору оптимальних методів.

Орієнтовний список творів для самостійно-практичної роботи студента:

Мішаний хор на однорідний:

Муз.В. Воздвиженського, сл.Т. Шевченка «Світає, край неба палає»

В. Мартинюк «Зове рідна мати»

М Скорик «Пори року»

українська народна пісня в обр. Г. Концевича «Гандзя»

Р. Шуман «Доброї ночі»

П. Чесноков «Альпи»

В. Степурко «Фрески Києва» (частину на вибір)

Я. Яциневич «Єдинародний Сину»

С. Турнеєв «Світанок України»

обр.В. Косенко «Рече та стогне Дніпр широкий»

Н. Менцер «Прийшла весна»

Обр.Ф. Колеси «В гаю зелененькім»

Однорідний хор на мішаний:

В. Мураделі «Бродять шарудіння»

І. Ковач «Аллилуйя»

Ф. Шуберт «Яка ніч»

Г. Пфейль «Озеро спить»

українська народна пісня в обр. О. Некрасова «Ой ти, котку»

В. Дробязгіна «Ніч»

С. Турнеєв «Ой, горе ж мені»

В Шебалін «Гвоздика»

С. Танєєв «Гірські вершини»

Л. Дичко «Траівень»

Л. Дичко «Веснянка»

С. Монюшко «Козак»

Однорідний хор на однорідний:

М. Коваль «Відлуння»

Т. Кравцов «Ми рвали проліски»

Ю. Буцко «Ах, бджілка яскрава»

М. Чюрльоніс «То ль вітри дули»

Обр. В. Барвінського «Ой, мовив вже єсь»

М. Парцхаладзе «Знову осінь»

Д. Верді «Laudi alla vergine Maria»

Перекладення хорових партитур на різноманітні склади хору:

Ф. Мендельсон-Бартольдї «Спогади»

Б. Лятошинський «Весна»

Р. Шуман «Колискова»

Я. Степовий «Арфами, арфами»

М. Лисенко «Радуйся, ниво неполитая»

М. Іполітов-Іванов «Сосна»

Ф. Шуберт «Танок»

С. Танєєв «По горах дві хмурі хмари»

Є. Станкович «Щедрівка»

О. Гречанінов «Врожай»

П. Майборода «П'ять ночей і днів»

В. Калинников «Жайворонок»

В. Матюк «Крилець-крилець»
А. Аренський «Серенада»
А. Штогаренко «У Києві, на Подолі»
М. Леонтович «Налетіли журавлі»
«Ой п'є вдова», О. Кошиць «Журавель»

Перекладення вокальних творів для різноманітних складів хору:

В. Іконник «Осіньна пісня»
П. Чесноков «Яблуня»
Л. Дичко «Граівень»
Л. Дичко «Веснянка»
О. Аляб'єв «Зимова дорога»,
Е. Гріг «Пісня Сольвейг»
Г. Свірідов «У дорогу»
А. Штогаренко «Краю мій»
П. Чайковський «Колискова пісня в бурю»
Ю. Слонов «Святковий вальс»
Д. Россіні «Salve, o Vergine Maria»
К. Вебер «Пісня мисливця»
Ф. Шуберт «Серенада»
Неаполітанська народна пісня у обр. І. Мельо «Колискова»

Сучасні композиції для різних складів вокальних ансамблей a cappella:

З репертуару гурту «Казка» «Плакала»

З репертуару гурту «Ibeyi» «River»

З репертуару гурту «Open Kids» «Під ранок»

З репертуару гурту «Піанобой» «На вершині»

З репертуару Д. Монатік «Кружит»

З репертуару гурту «Glee Cast» «Don't Stop Believin»

P. Sandwall «He's coming back»

A. Edenroth «Words»

D. Ellington «It Don't Mean a Thing»

Рекомендована література

1. Самарин В.А. «Хороведение: учебное пособие для педагогических вузов.» – 2-е изд.– М.: Академия, 2000
2. Коломоець О.М. «Хорознавство: навчальний посібник для студентів вузів.» – К.: Либідь, 2001, 168 с.
3. Е.Н. Абызова. Гармония. М., 2004.
4. Заболотний І. «Основи хорознавства.» Суми, «Мрія-1», 2006.
5. Дем'янко Н.Ю. «Основи хорознавства і методики роботи з хором: навчальний посібник для студентів середніх спеціальних і вищих закладів освіти.» – Полтава: ПДПУ, 2004, 96 с.

7. Карпенко Є.В., Карпенко Н.В. «Хорове аранжування.» Суми, «Мрія-1», 2007.
8. В.А. Самарин. Хороведение и хоровая аранжировка. М., 2002.
9. Самарин В.А. «Хоровая аранжировка. Учебник и практикум для академического бакалавриата» - 2016.
- 10 Толмачов Р. «Хорове аранжування та вільна обробка.»– Вінниця, Нова книга, 2011.
11. Е. Нечаев. Хоровая аранжировка. Т., 2006.